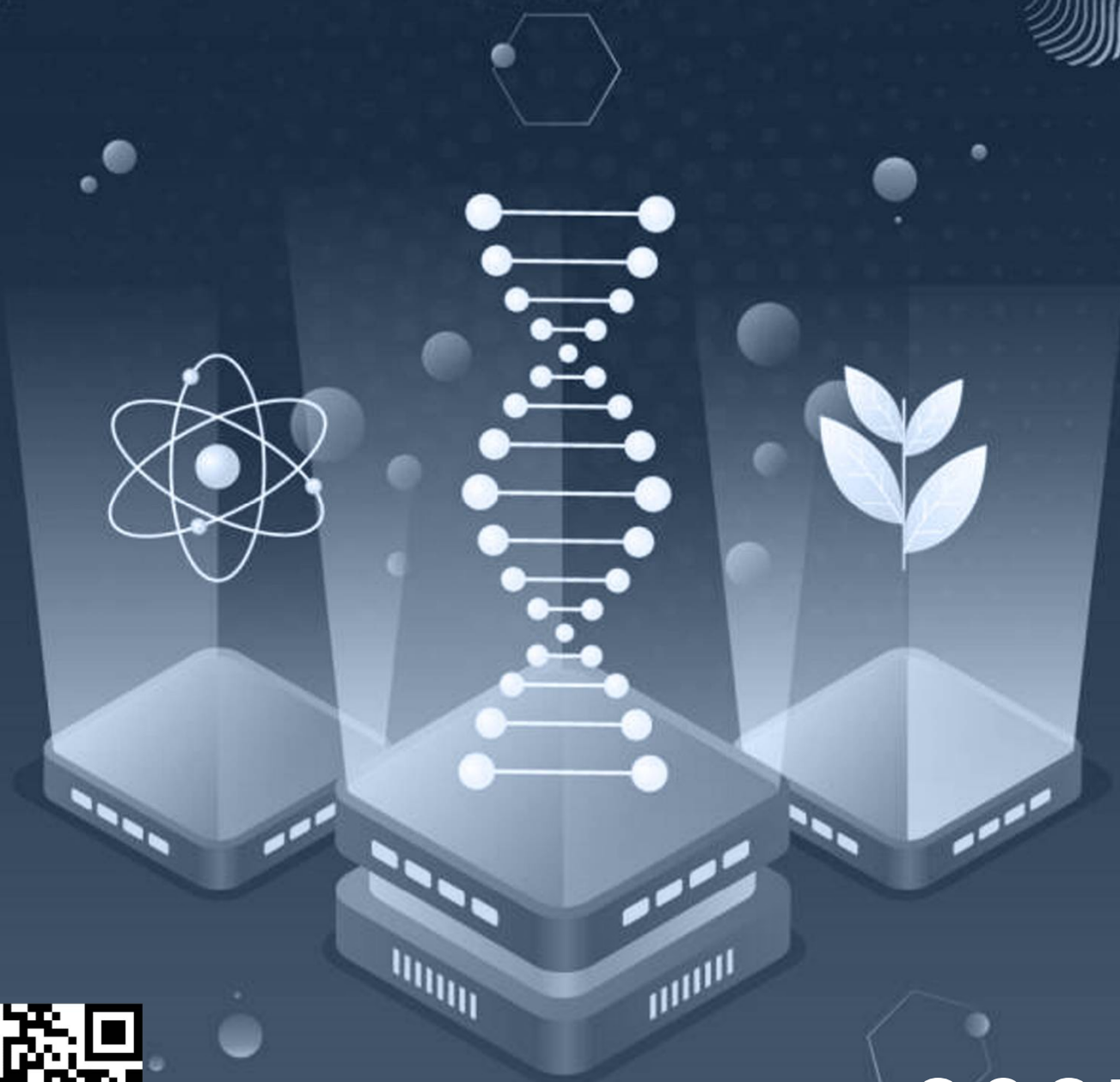

ISSN 2181-0000
Doi Journal 10.26739/2181-0000

JOURNAL OF MAMUN SCIENCE

Volume 3, Issue 6 **2025**

«MA'MUN SCIENCE» JURNALI

3 JILD, 6 SON

ЖУРНАЛ «MAMUN SCIENCE»

TOM 3, HOMEP 6

JOURNAL OF «MAMUN SCIENCE»

VOLUME 3, ISSUE 6

«MA'MUN SCIENCE» JURNALI

ЖУРНАЛ «MA'MUN SCIENCE» | JOURNAL OF «MAMUN SCIENCE»

№6 (2025) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-0000-2025-6>

Бош муҳаррир: | Главный редактор:
Chief Editor:

Urazbayeva Dilbar Abdullayevna
Psixologiya fanlari doktori (DSc), professor
Ma'mun Universiteti NTM

Бош муҳаррир ўринбосари: | Заместитель
главного редактора: | Deputy Chief Editor:

Xudoynazarov Egambergan Madrahimovich
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),
dotsent Ma'mun Universiteti NTM

TAHRIRIY MASLAHAT KENGASHI | EDITORIAL BOARD | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

FILOLOGIYA FANLARI (INGLIZ TILI)

Axmedov Oybek Saporboyevich

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

O'rozboyev Abdulla Durdibayevich

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
Ma'mun Universiteti NTM

Kalandarov Oybek Ruzimbayevich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

Yakubov Muzaffar Kamildjanovich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

Galiyeva Margarita Rafaelovna

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Nasrullayeva Nafisa Zafarovna

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
Samarqand davlat chet tillari instituti

Cho'ponov Otanazar Otojonovich

Filologiya fanlari doktori (DSc)
Urganch davlat universiteti

Yakubova Matluba Tajibayevna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

Samandarova Lola Sultanovna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

FILOLOGIYA FANLARI (RUS TILI)

Cho'ponov Otanazar Otojonovich

Filologiya fanlari doktori (DSc)
Urganch davlat universiteti

Ruzmetov Surojbek Allaberganovich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Urganch davlat universiteti

FILOLOGIYA FANLARI (NEMIS)

Yakubova Matluba Tajibayevna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Urganch davlat universiteti

FILOLOGIYA FANLARI (O'ZBEK TILI)

Matnazarov Javlanbek Kabulovich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

TARIX FANLARI

Anatoliy Sagdullayevich Sagdullayev

Tarix fanlari doktori, professor; akademik

O'zbekiston Respublikasi Fanlar
akademiyasining haqiqiy a'zosi

Ashirov Adhamjon Azimbayevich

Tarix fanlari doktori, professor,
O'zbekiston Respublikasi

Fanlar akademiyasi Tarix instituti.

Goncharov Yuriy Mixaylovich

Tarix fanlari doktori, professor
Altay davlat universiteti Rossiya

Shaydurov Vladimir Nikolayevich

Tarix fanlari doktori, dotsent
Leningrad davlat universiteti Rossiya

Abdullayev Utkir Ismoilovich

Tarix fanlari doktori (DSc),
dotsent Urganch davlat universiteti

Matkarimova Sadoqat Maqsudovna

Tarix fanlari doktori (DSc), dotsent
Ma'mun Universiteti NTM

Abdullayev Timur Pulatovich

Tarix fanlari nomzodi, dotsent
Ma'mun Universiteti NTM

Abdalov Umidbek Matniyazovich

Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),
Dotsent Ma'mun Universiteti NTM

Jumaniyozova Mamlakat Tojiyevna

Tarix fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Urganch davlat universiteti

Xo'jamuratov Umarjon Rustamovich

Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Urganch pedagogika instituti

PSIXOLOGIYA FANLARI

Shoumarov G'ayrat Baxromovich

Psixologiya fanlari doktori, professor; akademik
O'zbekiston Respublikasi

Fanlar akademiyasining haqiqiy a'zosi

Kryukova Tatyana Leonidovna

Psixologiya fanlari doktori, professor
Kostroma davlat universiteti Belorusiya

Karpinskiy Konstantin Viktorovich

Psixologiya fanlari doktori, professor
Grodno davlat universiteti Belorusiya

IQTISODIYOT FANLARI

Ruzmetov Baxtiyar

Iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Ma'mun Universiteti NTM

Sherov Alisher Bakberganovich

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa
doktori (PhD), professor

Ma'mun Universiteti NTM

Voronsova Yuliya Vladimirovna

Iqtisodiyot fanlari nomzodi

Moskva davlat boshqaruvi universiteti

Jabborov Umarbek Rustambekovich

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Cho'ponov San'at Otanazarovich

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Niyazmetov Islambek Masharipovich

Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Ma'mun Universiteti NTM

PEDAGOGIKA VA FALSAFA FANLARI

Sardor Sharifzoda O'razboy Tabib o'gli

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa
doktori (PhD), dotsent

Ma'mun Universiteti NTM

Matnazarov Javlanbek Kabulovich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Adilov Zafar Yunusovich

Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Slepko Yuriy Nikolayevich

Psixologiya fanlari doktori, professor

Yaroslav davlat pedagogika universiteti

Xazova Svetlana Abduraxmanovna

Psixologiya fanlari doktori, dotsent Kostroma
davlat universiteti Belorusiya

Kalandarova Madina Baxadirovna

Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Nurullayeva Baxtigul Bobojonovna

Psixologiya fanlari nomzodi, dotsent Ma'mun

Universiteti NTM

TIBBIYOT FANLARI

Yuldashev Baxrom Sobirjanevich

Tibbiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Ma'mun Universiteti NTM

Abdullayev Ravshanbek Babajonovich

Tibbiyot fanlari doktori, professor

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Esamuratov Aybek Ibragimovich

Tibbiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Samandarova Barno Sultonovna

Biologiya fanlari nomzodi, dotsent

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Tajiyeva Zebo Baxodirovna

Tibbiyot fanlari falsafa doktori (PhD)

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Nazarova Maloxat Berdiboyevna

Tibbiyot fanlari falsafa doktori (PhD)

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Xudaynazarova Salomat Ruzibaevna

Tibbiyot fanlari nomzodi, dotsent

Toshkent pediatriya tibbiyot instituti

ILMIY JURNAL TEXNIK KOTIBI

Sultanov Samandar Maxmud o'g'li

Arxeolog (tadqiqotchi pedagog)

Ma'mun Universiteti NTM

Журнал включен в перечень ВАК национальных научных изданий, рекомендуемых для публикации
основных научных результатов диссертаций по медицинским наукам постановлением
№ 01-08/3068/17 от 27 сентября 2024 г.

Page Maker | Верстка | Саифаловчи: Xurshid Mirzaxmedov

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Тадqiqot город Ташкент,

улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC the city of Tashkent,

Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

FILOLOGIYA

1. **Bekposhsha Ahmedova**
OGAHIYNING “GULSHANI DAVLAT” ASARI LEKSIKASIDAGI ARABIY SO‘ZLAR
TAHLILI.....7
2. **Nasirov Abdurahim Abdumutalipovich**
O‘ZBEKISTON – XITOIY HAMKORLIGIDA XITOIY TILINING ROLI VA AHAMIYATI.....13
3. **Marg‘uba Abdullayeva**
AFROSIYOB ANTROPONIMINING TAHLILI VA TALQINI.....18
4. **Raufjon Maxmudov, Bahram Abdusharipov**
INGLIZ LEKSIKASI VA O‘ZBEK TILINING SUBSTRAT BIRLIKLARI O‘RTASIDAGI
MUNOSABAT.....23
5. **Raufjon Maxmudov, Bekposhsha Ahmedova**
OGAHIYNING TARIXIY ASARLARI LEKSIKASIDA QO‘LLANGAN SO‘ZLARNING
BADIY-ESTETIK FUNKSIYALARI.....29
6. **Сайёра Самандарова**
ХОРИЖДА ТАҲСИЛ ОЛГАН ЖАДИД МАКТАБИ ЎҚУВЧИЛАРИ.....35

PEDAGOGIKA

1. **Чикалова Анна Вадимовна**
СТРУКТУРА БАЗОВОГО ПРОЦЕССА ПОДГОТОВКИ СПОРТСМЕНОВ 16-20 ЛЕТ В
ЛЕГКОАТЛЕТИЧЕСКОМ СЕМИБОРЬЕ.....43

TARIX

1. **Собиров Курбонбой**
ЎЗБЕКИСТОН ХУДУДИДА ТЕМИР ДАВРИ СУҒОРИЛИШ ТАРМОҚЛАРИ ТАРИХИГА
ДОИР БАЎЗИ БИР МУЛОҲАЗАЛАР.....50
2. **Atadjanova Dilnoza**
XIVA ME‘MORCHILIGI MEROSIDA YOG‘OCHGA ISHLOV BERISH AN‘ANALARI.....54
3. **Muborak Madrimovna Matyakubova**
XVIII–XIX ASRLARDA XIVA XONLIGI ADABIY MUHITIDA O‘ZBEK,
QORAQALPOQ VA TURKMAN SHOIRLARINING O‘RNI.....58
4. **Matnazarova Gulnoz Baxtiyorovna**
QUYI AMUDARYO REGIONIDA ENEOLIT VA BRONZA DAVRI MUNCHOQLARI
O‘RGANILISH SAHIFALARIGA DOIR BA‘ZI MULOHAZALAR.....63
5. **Эримматова Гулноза Азимбой қизи**
РОССИЯ ВА ХИВА ХОНЛИГИ БИЛАН САВДО АЛОҚАЛАРИ ТАРИХИГА
ОИД БАЎЗИ ЧИЗФИЛАР.....67

6. Абдалов Умидбек ХОРАЗМ ВОҲАСИДА ИЛК ЎРТА АСР АҲОЛИСИ ДАФН ИНШОАТЛАРИНИ ЎРГАНИШ НАТИЖАЛАРИ.....	71
7. Babayazov Umidbek Pulatovich QADIMGI XORAZM VONASIDA IQLIM O‘ZGARISHLARI VA DEHQONCHILIK MADANIYATINING SHAKLLANISHI.....	75
8. Собиров Курбонбой ҚУЙИ АМУДАРЁ ХУДУДИ ПАЛЕОГЕОГРАФИЯ ХОЛАТИ, ЎЗЛАШТИРИЛИШ БОСҚИЧЛАРИ.....	79
9. Rajabova Dinora Shavkatovna QORAQALPOQLARNING XORAZM HUDUDIGA KO‘CHIB KELISHINING A.BOLTAYEV MATERIALLARIDA YORITILISHI.....	84
10. Разикова Дилором Кадыровна ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА ЯПОНИИ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ: КЛЮЧЕВЫЕ ЭТАПЫ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ.....	88
11. Adamova Farangizbonu Jamol kizi, Khalliyeva Gulnoz Iskandarovna THE CHARACTER ANALYSIS OF JACK IN THE NOVEL JACK RAYMOND.....	104

Babayazov Umidbek Pulatovich-

Urganch davlat universiteti, Tarix kafedrası o'qituvchisi

E-mail: u.babayazov@gmail.com

**QADIMGI XORAZM VOHASIDA IQLIM O'ZGARISHLARI VA DEHQONCHILIK
MADANIYATINING SHAKLLANISHI**<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.20641915>**ANNOTATSIYA**

Maqolada qadimgi Xorazm vohasidagi iqlim o'zgarishlari va ularning dehqonchilik madaniyatiga ta'siri paleoklimatologik va arxeologik ma'lumotlar asosida o'rganiladi. Tadqiqotda Amudaryo irmoqlari – Oqchadaryo, Sariqamish, Uzboy o'zanlarining shakllanishi, suv toshqinlari, namlik miqdoridagi o'zgarishlar va iqlim omillarining aholi harakati hamda xo'jalik faoliyatiga ta'siri tahlil qilinadi. Qadimgi iqlim sharoitlari bilan bog'liq holda dehqonchilik usullari, sug'orish tizimlari va ijtimoiy jarayonlar o'rtasidagi uzviylik yoritib beriladi.

Kalit so'zlar. Xorazm, iqlim o'zgarishi, paleoklimatologiya, Oqchadaryo, Sariqamish, dehqonchilik madaniyati, sug'orish tizimi, ko'chmanchilar.

Бабаязов Умидбек Пулатович-

Ургенчский государственный университет,

преподаватель кафедры истории

**КЛИМАТИЧЕСКИЕ ИЗМЕНЕНИЯ И ФОРМИРОВАНИЕ ЗЕМЛЕДЕЛЬЧЕСКОЙ
КУЛЬТУРЫ В ДРЕВНЕМ ХОРЕЗМЕ****АННОТАЦИЯ**

В статье исследуются климатические изменения в Хорезмском оазисе и их влияние на развитие земледельческой культуры на основе данных палеоклиматологии и археологии. Рассматриваются формирование русел Амударьи – Акчадарьи, Сарыкамыш и Узбоя, влияние паводков, изменений влажности и климатических факторов на миграции населения и хозяйственную деятельность. Освещается связь между климатическими условиями, методами земледелия и ирригационными системами.

Ключевые слова. Хорезм, климатические изменения, палеоклиматология, Акчадарья, Сарыкамыш, земледелие, ирригация, кочевники.

Babayazov Umidbek Pulatovich-

Urganch State University

Teacher at the Department of History

CLIMATE CHANGE AND THE FORMATION OF AGRICULTURAL CULTURE IN ANCIENT KHOREZM

ABSTRACT

This article examines climate changes in the Khorezm oasis and their impact on the development of agricultural culture using paleoclimatic and archaeological data. It analyzes the formation of Amu Darya's channels – Akchadarya, Sarykamysh, and Uzboy – the occurrence of floods, changes in humidity, and the influence of climatic factors on population movements and economic activities. The study highlights the interdependence between ancient climatic conditions, irrigation systems, and farming practices.

Keywords. Khorezm, climate change, paleoclimatology, Akchadarya, Sarykamysh, agriculture, irrigation system, nomads.

KIRISH VA DOLZARBLIGI

Xorazm vohasi Markaziy Osiyo hududidagi eng qadimiy dehqonchilik madaniyatlaridan birining shakllangan beqiyos maskani sifatida tarixiy-geografik nuqtai nazardan alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu vohaning sivilizatsiyaviy rivojlanish jarayoni, eng avvalo, Amudaryoning ko'p asrlik davr mobaynida o'zgarib turgan irmoqlari va vohaga xos iqlimiy sharoitlar bilan bevosita bog'liq holda kechgan. Amudaryoning qadimgi o'zanlari vaqt o'tishi bilan o'z yo'nalishlarini o'zgartirgan va bu jarayon iqlimdagi davriy o'zgarishlar bilan birgalikda vohaning xo'jalik tizimiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Natijada aholining joylashuvi, resurslardan foydalanish usullari, ayniqsa dehqonchilik va chorvachilikning shakllanishi va rivojlanishi muayyan ekologik va geohistorik omillarga bog'liq tarzda shakllangan.

METODLAR VA O'RGANILISH DARAJASI

Amudaryoning quyi oqimidagi qadimiy sug'orish tizimlari va daryo o'zanlarining shakllanishini o'rganishda S.P. Tolstov va B.V. Andrianov kabi yirik olimlarning tadqiqotlari asosiy ilmiy manba sifatida xizmat qiladi. Tolstov boshchiligidagi Xorazm arxeologik-etnografik ekspeditsiyasi qadimgi irrigatsiya tizimlarining arxeologik va tarixiy-geografik asoslarini ochib bergan bo'lsa, Andrianov ularni geomorfologik jihatdan tahlil qilib, yer o'zlashtirish jarayonlarining tabiiy sharoitlar bilan bog'liqligini ilmiy asoslagan. Ularning izlanishlari Xorazm vohasidagi sug'orish madaniyatining rivojlanishini chuqur o'rganishga zamin yaratgan.

Tadqiqotda kompleks metodologik yondashuv qo'llanilgan bo'lib, tarixiy-geografik, paleoklimatologik, arxeologik va qiyosiy usullar uyg'unlashtirilgan. Dastlab, daryo o'zani va o'zgarish jarayonlari arxeologik topilmalar va geomorfologik xaritalar asosida aniqlangan. Sug'orish inshootlari, qadimgi manzilgohlar va ko'chmanchi qabilalar harakatlari orqali dehqonchilik madaniyatining shakllanish dinamikasi tiklangan. Bunda aerofoto tasvirlar, stratigrafik qatlamlar, paleocho'kindilar, sopol buyumlar va qadimiy kanal izlari asosiy dalillovchi manba bo'lib xizmat qilgan.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

O'tmish tarixni tadqiq qilishda va dehqonchilik madaniyatining xususiyatlarini o'rganishda har bir hududning iqlimini o'rganish muhim hisoblanadi. Xo'jalik sohalarining taraqqiy qilishi va hududlarning odamlar tomonidan keng o'zlashtirilishi ham ma'lum bir ma'noda iqlim sharoitiga ham bog'liq. Qadimgi davrda Xorazm vohasidagi tabiiy iqlim sharoiti bugungi kundagidan ancha farq qilgan.

Tarixiy taraqqiyot jarayonidagi iqlim o'zgarishlarini tadqiq qiladigan maxsus fan-klimatologiya bo'lib, u metrologiyaning maxsus bo'limidir. Qadimgi davrga oid iqlimshunoslik bilan paleoklimatologiya fani shug'ullanadi. Bu fan sifatida XIX asrning 80 -yillaridan shakllangan. Qadimgi davrdagi iqlim sharoitlari paleontologik va litologik ma'lumotlar orqali aniqlanadi. Bunday tadqiqot ishlari bilan asosan geograflar shug'ullangan bo'lsalarda, keyingi yillarda arxeologik tadqiqot ishlari orqali ham iqlim bilan bog'liq masalalarini tadqiq qilinmoqda. XX asrning 60-yillarida L.N.Gumilyov tarixiy va arxeologik ma'lumotlarni tahlil qilish orqali o'tmishdagi iqlim sharoitini yoritishga harakat qilgan dastlabki olim hisoblanadi[6,cc.84-87.]. Olim

dashtlarning shimoliy qismidagi lanshafti dinamikasini aniqlash orqali shu hududlardagi iqlimning o'zgarishi haqida o'z xulosalarini bergan.

L.N.Gumilyovning xulosalarini tahlil qilgan V.I.Vaynberg ko'chmanchi chorvadorlarning ko'chishi har doim ham iqlim o'zgarishi bilan bog'liq bo'lmagan deb ko'rsatadi. Masalan, pecheneglarning Orolbo'yi hududidan ko'chishiga asosiy sabab, iqlim o'zgarishi emas, balki o'g'izlarning bu yerlarni egallashi sabab bo'lganligidir deb ko'rsatadi. V.I.Vaynberg XX asrning oxirlarida Markaziy Osiyoning, shu jihatdan Xorazm vohasining mil.avv. 900 yildan mil.avv. 300 yillargacha bo'lgan iqlim sharoitining tarixiy rekonstrutsiyasini ishlab chiqqan[4,cc.59-65.]. Bunda olima faqat ko'chmanchi chorvadorlarning boshqa hududlarga ko'chish jarayonlarini iqlimdagi o'zgarishlarning lanshaftga ta'siri orqali iqlimdagi bo'lgan o'zgarishlarning davrlarini aniqlab, ularning tarixiy jarayonlarga ta'siri ko'rsatgan.

Qadimgi davrdagi iqlim indekatori sifatida ko'chmanchi qabilalar bilan dehqonchilik aholisi o'rtasidagi aloqalarda ham ko'rishimiz mumkin. Lekin har doim ham ko'chmanchilar iqlim o'zgarishi natijasida dehqonchilik vohalari egallashga intilmaganlar, ular o'z hududlarini kengaytirish yoki yashab turgan hududlarini boshqa qabilalar egallagach, o'z hududini tashlab boshqa hududlarga borib o'rnatish jarayonlari ham kuzatilgan. Bunda ko'chmanchilar dehqonchilik vohalarini harbiy kuch bilan egallab olgan bo'lsalar, bunda dehqonchilik dalalari payxon bo'lganligi, shahar va qishloqlar vayron qilinganligi izlari kuzatiladi. Agar iqlim o'zgarishlari orqali ko'chmanchilar siljigan bo'lsa, aksariat hollarda dehqonchilik vohalariga yaqin joylarga kelib o'rnatilib, ular bilan tinch qo'shnichilik munosabatlarini o'rnatganlar.

Miloddan avvalgi III ming yillik boshi va miloddan avvalgi VIII asr oralig'i O'rta Osiyo, xususan Xorazm vohasi tarixida keskin geoiqlimiy o'zgarishlar davri bo'lgan. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bu davr mobaynida mintaqa uzoq davom etgan qurg'oqchilik bosqichiga duch kelgan. Yog'ingarchilik darajasining kamayishi, havo haroratining barqaror ko'tarilishi va ekologik muvozanatning buzilishi Amudaryoning quyi oqimidagi daryo tarmoqlari va ularning irrigatsiya tizimlariga sezilarli ta'sir ko'rsatgan[2,C.39.].

Ayniqsa, Sariqamish havzasi hamda Uzboy irmog'i kabi qadimiy daryo o'zanlarida suv sathi sezilarli darajada pasaygan yoki ba'zida butunlay qurib qolgan. Bu holat daryo tizimlarining vaqtincha faoliyatdan chiqishiga olib kelgan. Olimlarning fikricha, bu hodisaning yuzaga kelishida ikki asosiy omil mavjud: birinchidan, mintaqaviy iqlimning keskin quruqlashuvi, ya'ni global geoklimatik tsikllar ta'sirida yog'in miqdorining kamayishi; ikkinchidan, Amudaryoning asosiy suv yo'nalishini o'zgartirishi va oqimning Orol dengizi tomonga burilishi mumkinligi bilan izohlanadi[7,C. 98.].

Bu gidrogeografik o'zgarishlar o'z navbatida qadimgi Xorazm jamiyatining yashash va xo'jalik yuritish hududlarini toraytirgan, agrar faoliyat turg'unlashgan va sug'orish infratuzilmasi inqirozga yuz tutgan. Ko'plab qadimiy qishloq xo'jalik markazlari va aholi punktlari bu davrda tark etilgan yoki o'z faoliyatini qisqartirgan. Bu jarayonlar insoniyatning tabiiy resurslarga moslashuvi, iqlim o'zgarishlariga javoban xo'jalik tizimlarini qayta ko'rib chiqishi zarurligini ko'rsatadi[5,B.39.].

Mil.avv. II ming yillikda Xorazm vohasida aholi faqat Oqchadaryo o'zani bo'ylarini o'zlashtirib, dastlab qayr, liman sug'orish uslublari orqali dehqonchilik qilishgan bo'lsa, keyinchalik tozabog'yob va suvyorgan madaniyati aholi daryo o'zanidan kichik kanallar chiqarib, dehqonchilik qilishgan[1,cc.102-104.]. S.P.Tolstov tomonidan Oqchadaryo o'zani bo'ylarida eng oddiy uslubda qazilgan sug'orish inshootlari va ularning yonida kichik dalalar mavjudligi arxeologik tadqiqotlar natijasida aniqlangan[8].

Mil.avv. I ming yillikning boshlariga kelib, Oqchadaryo o'zanida suvning kamayishi kuzatilgan. Bu hududda yashagan amirobod madaniyati aholisi o'zining yashab turgan joylarini tark etishga majbur bo'lishgan. Bu davrda nam iqlim havosi hukmron bo'lishiga qaramay, Oqchadaryo o'zanida suv miqdori kamayib, Sariqamish bo'yi o'zani tomonga suv yo'nalishi o'zgargan. Xorazm vohasining sharqiy tomonida yashagan aholining bir qismi o'troq turmush tarzini tanlab, g'arbiy Xorazm vohasi hududiga ko'chib o'tgan va ilgari tushmush tarzini, ya'ni chorvachilik va

dehqonchilik bilan shug'ullanishni davom qildirganlar[3,C.23.]. Sariqamish o'zani bo'ylarida aholi soni oshgan.

Amudaryoning o'ng sohilidagi aholi bu hududlarni butunlay tark etmasdan, ma'lum bir qismi Oqchadaryo o'zanining yuqori oqimlariga kelib joylashganlar. Arxeologik tadqiqotlar natijasida bu hududlardan Ko'zaliqir madaniyatiga oid sopol idishlar aniqlangan.

XULOSA

Miloddan avvalgi VIII–VII asrlarda, ya'ni ilk temir davrida, O'rta Osiyo hududlarida muhim iqlimiy o'zgarishlar yuz bergan. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ushbu davrda Shimoliy Yevroosiyo hududlaridan sovuq havo oqimlarining janubga siljishi natijasida mintaqada keskin sovish kuzatilgan. Bu tabiiy hodisa ilmiy adabiyotlarda "temir asrining sovushi" atamasi bilan nomlanadi. Iqlimning sovushi bilan bir qatorda atmosferadagi namlik darajasi ortgan, yog'ingarchilik miqdori esa keskin ko'paygan.

Mazkur iqlimiy o'zgarishlar O'rta Osiyo daryolarining gidrologik holatiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Xususan, Amudaryoning quyi oqimlaridagi suv sathi ko'tarilgan, oqim hajmi oshgan va bu holat daryoning tarixiy o'zanlarida – Sariqamish havzasi hamda Uzboy irmog'ida doimiy suv oqimining shakllanishiga olib kelgan. Natijada, Sariqamish havzasi suvlarga to'lgan, Uzboy o'zanidan esa barqaror suv oqimi hosil bo'lib, u Kaspiy dengizigacha yetib borgan.

Bu davrda suv resurslarining mo'lligi, ayniqsa, sug'orish imkoniyatlarini kengaytirgan va iqlimiy sharoitlarning qulaylashuvi natijasida aholining yangi hududlarga ko'chishi, ekin maydonlarining kengayishi va agrar madaniyatning rivojlanishi jadallashgan. Mazkur holatlar iqlim va gidrologik muhit o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ochib beradi hamda qadimgi Xorazm vohasida inson faoliyatining tabiiy omillar bilan qanday uyg'unlashganini ko'rsatadi.

Ilk temir davrida havoning sovushi Amudaryoning quyi havzasidagi Qoraqum, Qizilqum va Ustyurtda ko'chmanchi chorvadorlarning ko'plab ko'chib kelishiga sabab bo'lgan[9,C.340.]. Shimol tomonda yashab yurgan chorvadorlar, iliqroq o'lkalarga siljiganlar.

Iqtiboslar/References/Сноски

1. Андрианов Б.В. Древние оросительные системы Приаралья (в связи с историей возникновения и развития орошаемого земледелия). – Москва: Наука, 1969. – С.102-104.
2. Архангельский А.Д. Геологические исследования в низовьях Амударьи. – М.: Наука, 1952. – С. 39.
3. Вайнберг Б.И. Памятники куюсайской культуры. – М.: Наука, 1976. –С.23.
4. Вайнберг Б.И. Этнография Турана в древности. VII век до н.э. – VIII век н.э. – Москва: Восточная литература, 1999. – С.59-65.
5. Фуломов Я. Хоразмнинг суғорилиш тарихи. – Т.: Фан, 1964. – Б.39.
6. Гумилев Л.Н. Древние тюрки. – М.: Наука, 1967. – С. 84–87.
7. Пьянков И.В. Средняя Азия и Евразийская степь в древности. – Екатеринбург: УрО РАН, 2001. – С.98.
8. Толстов С.П. Работы Хорезмской археолого-этнографической экспедиции АН СССР в 1954 г. // СВ. 1955. – №6. – С.102 – 104; Толстов С.П. и Андрианов Б.В. Новые материалы по истории развития ирригации в Хорезме. // КСИЭ, XVI. – М. 1957. –С. 5-6.
9. Ягодин В. Н., Китов Е. П., Мамедов А. М., Жамбулатов К. А. Степные племена на северо-западных границах Хорезма в VI-II вв. до н. э. – II-IV вв. н. э. (по материалам курганного могилника Казыбаба I). – Самарканд. 2022. – С.340.

«MA'MUN SCIENCE» JURNALI

3 JILD, 6 SON

ЖУРНАЛ «MAMUN SCIENCE»

TOM 3, HOMEP 6

JOURNAL OF «MAMUN SCIENCE»

VOLUME 3, ISSUE 6

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Тадqiqот город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000